

*Навчально-методичні
матеріали*

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

*Методичні рекомендації для підготовки до семінарських
(практичних) занять студентів денної форми навчання*

**м. Івано-Франківськ
2025 рік**

Затверджено на засіданні кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права навчально-наукового юридичного інституту «Карпатський національний університет ім. В. Стефаника» протоколом №1 від 25 серпня 2025 року

Федорончук А.В. Методичні рекомендації для підготовки до семінарських (практичних) занять з «Місцевого самоврядування в Україні» для студентів денної форми навчання / А.В. Федорончук. – Івано-Франківськ: Юридичний інститут «Карпатський національний університет ім. В. Стефаника», 2025. – с. 34.

Методичні рекомендації розроблені на основі навчального плану навчально-наукового юридичного інституту «Карпатський національний університет ім. В. Стефаника» і призначені для підготовки до семінарських (практичних) занять з курсу «Місьцеве самоврядування в Україні», а також підготовки до здачі заліку. В посібнику викладені: практичні завдання до семінарських і практичних занять, які включають короткі методичні рекомендації, що полегшать підготовку до занять, переліки питань, які виносяться на обговорення на занятті. До кожної теми поданий перелік літератури, а також розширений перелік нормативно-правових актів, які регулюють відповідний вид відносин.

Методичні рекомендації призначені для студентів, аспірантів, науковців, викладачів.

© Федорончук А.В., 2025

© КНУ ім. В. Стефаника, 2025

ВСТУП

Матеріал курсу «Місцеве самоврядування в Україні» базується на теоретичних знаннях, отриманих під час вивчення теорії держави і права, конституційного, адміністративного права, а також муніципально-правових норм, які мають комплексний характер і водночас належать до господарського, земельного та деяких інших галузей права.

Предметом навчальної дисципліни «Місцеве самоврядування в Україні» є однойменна галузь права та законодавства, а також практика реалізації муніципально-правових норм різноманітними суб'єктами.

Метою курсу «Місцеве самоврядування в Україні» є систематизоване вивчення механізму правового регулювання та захисту суспільних відносин, що виникають у сфері організації, здійснення та гарантій місцевого самоврядування. Завданнями курсу «Місцеве самоврядування в Україні» є формування у студентів знань теоретичних основ правового регулювання відносин у організаційно-правовій та матеріально-фінансовій сферах місцевого самоврядування, а також уміння аналізувати й тлумачити чинне муніципальне законодавство та застосовувати муніципально-правові норми на практиці.

При вивченні місцевого самоврядування застосовуються такі форми організації навчального процесу як: лекції, семінарські (практичні) заняття, консультації, самостійна робота студентів. Підготовка студента до семінарських (практичних) занять є надзвичайно важливою складовою у навчальному процесі, адже дає змогу отримати знання щодо правової природи місцевого самоврядування, особливостей функціонування системи місцевого самоврядування, правового статусу та відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування, а також, набути вміння та навички щодо застосування законодавства у сфері місцевого самоврядування.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
СЕМІНАРСЬКІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ.....	5

Змістовий модуль 1. «Загальні засади місцевого самоврядування в Україні»

Заняття №1. Тема 1. Історико–теоретичні засади місцевого самоврядування.....	5
Заняття №2. Тема 2. Форми участі населення у здійсненні місцевого самоврядування в Україні	11

Змістовий модуль 2. «Правовий статус суб’єктів системи місцевого самоврядування в Україні»

Заняття № 3. Тема 3. Порядок формування і організація роботи органів та посадових осіб місцевого самоврядування.....	14
Заняття №4. Тема 4. Повноваження органів та посадових осіб місцевого самоврядування.....	18
Заняття №5. Тема 5. Матеріальна і фінансова основа місцевого самоврядування.....	21
Заняття №6. Тема 6. Гарантії участі громадян України у здійсненні місцевого самоврядування та юридична відповідальність за порушення законодавства про місцеве самоврядування.....	24

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ.....	27
НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ ДО КУРСУ.....	33
ВЕБ-РЕСУРСИ ДО КУРСУ.....	34

СЕМІНАРСЬКІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

ТЕМА I: ІСТОРИКО – ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Питання для обговорення:

1. Поняття та суть місцевого самоврядування.
2. Основні ознаки та принципи місцевого самоврядування.
3. Історія розвитку місцевого самоврядування в Україні.
4. Теорії місцевого самоврядування (громадівська теорія місцевого самоврядування, державницька теорія місцевого самоврядування, громадівсько-державницька (теорія муніципального дуалізму) та інші теорії місцевого самоврядування).
5. Моделі територіальної організації влади (англосаксонська та континентально-європейська моделі, змішана модель територіальної організації влади, іберійський та радянський варіанти англосаксонської моделі).
6. Українська модель управління на місцях.
7. Загальна характеристика українського законодавства про місцеве самоврядування.
8. Статут територіальної громади.
9. Система місцевого самоврядування в Україні.
10. Особливості здійснення місцевого самоврядування в містах Київ та Севастополь.
11. Децентралізація та реформа місцевого самоврядування.
12. Міжнародні документи про місцеве самоврядування.
13. Місцеве самоврядування в зарубіжних країнах.

Після вивчення теми студенти повинні знати (вміти):

- поняття «місцеве самоврядування»;
- визначати роль місцевого самоврядування в суспільстві;
- історію розвитку місцевого самоврядування;
- визначати основні ознаки та принципи місцевого самоврядування;
- основні етапи та особливості розвитку місцевого самоврядування в Україні;
- розрізняти теорії місцевого самоврядування;

- позитивні й негативні риси теорій місцевого самоврядування;
- описати основні характеристики громадівської, державницької та теорії муніципального дуалізму;
- визначати основні ознаки та принципи радянської концепції місцевого самоврядування;
- охарактеризувати теорію місцевого самоврядування, що властива Україні;
- основні моделі територіальної організації влади;
- позитивні та негативні риси моделей територіальної організації влади;
- охарактеризувати модель територіальної організації влади для української держави;
- визначати передумови формування законодавчої бази для місцевого самоврядування;
- пояснювати основні положення Конституції України щодо місцевого самоврядування;
- аналізувати основні законодавчі акти щодо діяльності місцевого самоврядування та територіальних органів влади;
- пояснити значення територіальних громад для місцевого управління;
- охарактеризувати систему місцевого самоврядування в Україні;
- розрізнити представницькі та виконавчі органи місцевого самоврядування;
- про особливості здійснення місцевого самоврядування в умовах децентралізації;
- розглянути системи місцевого самоврядування зарубіжних країн;
- розкрити суть Всесвітньої Декларації місцевого самоврядування;
- охарактеризувати Європейську Хартію місцевого самоврядування;
- проаналізувати адаптацію принципів Європейської Хартії місцевого самоврядування до законодавства України.

Практичні завдання:

1. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» був прийнятий:
 - а) 1991 р.
 - б) 1996 р.
 - в) 1997 р.
 - г) 2004 р.

2. Первинним суб'єктом місцевого самоврядування в Україні виступає:

- а) адміністративно-територіальна одиниця;
- б) орган державної влади;
- в) територіальна громада;
- г) сільська, селищна, міська рада.

3. Відповідно до громадівської теорії органи місцевого самоврядування діють на основі принципу:

- а) «дозволено лише те, що не передбачено законом»;
- б) «дозволено все, що не заборонено законом»;
- в) «дозволено все, що передбачено і не передбачено законом»;
- г) «заборонено все, що заборонено законом або ж ним не передбачено».

4. В основі державницької теорії є:

- а) певна правова, організаційна та фінансова автономія місцевого самоврядування;
- б) ідея децентралізації;
- в) органи місцевого самоврядування діють за принципом: «дозволено те, що передбачено законом»;
- г) усі відповіді правильні.

5. Виборний орган, який складається з депутатів і відповідно до закону наділяється правом представляти інтереси територіальної громади та приймати від її імені рішення, називається:

- а) представницький орган місцевого самоврядування;
- б) виконавчий орган місцевого самоврядування;
- в) державна адміністрація;
- г) виконавчий комітет.

6. До посадових осіб органів місцевого самоврядування належать:

- а) сільські, селищні, міські голови;
- б) голови державних адміністрацій;
- в) усі посадові особи, які перебувають на державній службі;
- г) члени територіальних громад.

7. Напишіть коротке есе на одну з тем:

а) Місцеве самоврядування як важливий елемент конституційного ладу країни.

б) Проблеми та перспективи реалізації Європейської Хартії місцевого самоврядування в Україні.

8. Охарактеризуйте Статут територіальної громади міста Івано-Франківська (чи Статут територіальної громади села, селища, міста, в якому Ви проживаєте).

9. Порівняйте дефініції поняття «місцеве самоврядування», викладені у Європейській хартії місцевого самоврядування, Конституції України та Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» та виділіть спільні та відмінні риси.

I. Місцеве самоврядування означає право і спроможність органів місцевого самоврядування, у межах закону, здійснювати регулювання й управління суттєвою часткою суспільних справ, які належать до їхньої компетенції, в інтересах місцевого населення.

(офіційний переклад Європейської хартії місцевого самоврядування ч. 1 ст. 3)

II. Місцеве самоврядування є правом територіальної громади — жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища чи міста — самостійно вирішувати питання місцевого значення у межах Конституції і законів України.

(Конституція України ч. 1 ст. 140)

III. Місцеве самоврядування в Україні - це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади - жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста - самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

(Закон України Про місцеве самоврядування ч. 1 ст. 2)

Література до теми:

1. В.Ф. Погорілко, О.Ф. Фрицький Муніципальне право України//Підручник, стереотипне видання. К.: Юрінком Інтер, 2001 рік;
2. В.В. Кравченко, М.В. Пітцик. Муніципальне право України// Навчальний посібник, Київ, Атіка, 2003 рік.
3. О.В. Батанов Муніципальне право України//Підручник. Відповідальний редактор М.О. Баймуратов – Х.: «Одіссей», 2008. – 528 с. серія: «Інноваційні освітні технології у муніципальному праві»;
4. Погорілко В.Ф., Баймуратов М.О., Бальций Ю.Ю. та ін. Муніципальне право України: Підручник. \За ред. Баймуратова М. О. – 2-ге вид. доп. – К.: Правова єдність, 2009. – 716 с.
5. Батанов О.В. Муніципальна влада в Україні: проблеми теорії та практики. Монографія. – К.: ТОВ «Видавництво „Юридична думка”», 2010. – 656 с.
6. Любченко П.М. Муніципальне право України. Навч. посіб. - Харків: Видавництво "ФІНН", 2012. - 496 с.
7. В.А. Овчаренко. Місцеве самоврядування в Україні: історичні витоки, становлення та перспективи: монографія/Київ.: Логос, 2014. – 911с.
8. Лелеченко А.П., Васильєва О.І., Куйбіда В.С., Ткачук А.Ф. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації повноважень: навч. посіб. / [А. П. Лелеченко, О. І. Васильєва, В. С. Куйбіда, А. Ф. Ткачук] – К. : – 2017. – 110 с.
9. Місцеве самоврядування в Україні, 2018, USAID, Асоціація міст України / URL: https://www.auc.org.ua/sites/default/files/library/stan2018print_0.pdf
10. Я.А. Сарнецька Місцеве самоврядування: еволюція сутності та статусу. Економіка та держава №8, 2019 / URL: http://www.economy.in.ua/pdf/8_2019/18.pdf

Нормативно-правові акти до теми:

1. Декларація про державний суверенітет України, прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 року.
2. Акт проголошення незалежності України прийнятий Верховною Радою України 24 серпня 1991 року.

3. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року.
4. Конституція України. Науково-практичний коментар. Х. "Право", 2003,К., Видавничий дім „ІнЮре”,2003,с.808;
5. Про місцеве самоврядування //Закон України від 21 травня 1997 року №280/97ВР.
6. Про органи самоорганізації населення //Закон України від 11 липня 2001 року №2625-III.
7. Конституція Автономної Республіки Крим //Затверджена Законом України від 23 грудня 1998 року.
8. Про столицю України – місто – герой Київ //Закон України від 15 січня 1999 року №401-XIV.
9. Про статус депутатів місцевих рад// Закон України від 11 липня 2002 року.
10. Про статус депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим// Закон України від 22грудня 2006 року.
11. Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим// Закон України від 10 лютого 1998 року .
12. Про місцеві вибори //Закон України від 14 липня 2015 року № 595-VIII.
13. Про співробітництво територіальних громад//Закон України від 17 червня 2014 року № 1508-VII.
14. Про добровільне об'єднання територіальних громад//Закон України від 5лютого 2015року № 157-VIII.
15. Про військово-цивільні адміністрації.//Закон України від3 лютого 2015 року № 141-VIII.
16. Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей//Закон України від16 вересня 2014 року № 1680-VII.
17. Європейська хартія місцевого самоврядування //Ратифікована Законом України від 15 липня 1997 року №452/97-ВР
18. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Проблеми, які потребують розв'язання. Схвалено розпорядженням Кабінетом Міністрів України №333-Р від 01 квітня 2014 року.

ТЕМА II: ФОРМИ УЧАСТІ НАСЕЛЕННЯ У ЗДІЙСНЕННІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Питання для обговорення:

1. Поняття форм безпосередньої участі населення у місцевому самоврядуванні.
2. Місцевий референдум як форма народовладдя та безпосередньої участі населення у здійсненні місцевого самоврядування.
3. Загальні збори громадян за місцем проживання як форма участі населення у вирішенні питань місцевого значення.
4. Місцева ініціатива як одна із форм участі населення у місцевому самоврядуванні.
5. Громадські слухання як одна із форм участі населення у місцевому самоврядуванні.

Після вивчення теми студенти повинні знати (вміти):

- поняття «форма безпосередньої участі у місцевому самоврядуванні»;
- охарактеризувати місцевий референдум як форму народовладдя та форму безпосередньої участі населення у здійсненні місцевого самоврядування;
- порядок проведення загальних зборів громадян;
- порядок здійснення місцевої ініціативи;
- порядок проведення громадських слухань;
- назвати та пояснити, які форми участі населення у здійсненні місцевого самоврядування застосовуються у вашому селі, селищі, місті.

Практичні завдання:

1. Яке питання може бути предметом місцевого референдуму?
 - а) питання про зміну території України;
 - б) питання податків;
 - в) питання, віднесене Конституцією України, Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» та іншими законами до відання місцевого самоврядування;
 - г) питання, віднесені законом до відання органів державної влади.

2. Згідно Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» порядок проведення загальних зборів громадян за місцем проживання визначається:

- а) законом та рішенням сільської, селищної, міської ради;
- б) положенням та рішенням сільського, селищного, міського голови;
- в) законом та статутом територіальної громади;
- г) положенням та рішенням виконавчого комітету сільської, селищної, міської, районної у місті ради.

3. Розгляд яких питань у раді, мають право ініціювати члени територіальної громади (в порядку місцевої ініціативи)?

- а) будь-яких питань, віднесених до відання місцевого самоврядування;
- б) питання бюджету та амністії;
- в) питання про приєднання частини території сусідньої адміністративно-територіальної одиниці;
- г) питань, віднесених до відання місцевої державної адміністрації в порядку делегування повноважень.

4. Громадські слухання проводяться не рідше:

- а) одного разу на три місяці;
- б) одного разу на пів року;
- в) одного разу на рік;
- г) одного разу на два роки.

5. Проаналізуйте, які форми участі населення у здійсненні місцевого самоврядування застосовуються у Вашому селі, селищі, місті?

Література до теми:

- 1. О.В.Батанов. Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні, монографія, Київ, 2001 рік.
- 2. В.В.Кравченко, М.В.Пітцик. Муніципальне право України// Навчальний посібник, Київ, Атіка, 2003 рік.
- 3. О.В.Батанов. Муніципальне право України//Підручник. Відповідальний редактор М.О. Баймуратов – Х.: «Одіссей», 2008. – 528с. серія: «Інноваційні освітні технології у муніципальному праві»;
- 4. Погорілко В. Ф. , Баймуратов М. О., Бальций Ю. Ю. та ін. Муніципальне право України: Підручник. \За ред. Баймуратова М. О. – 2-ге вид. доп. – К.: Правова єдність, 2009. – 716 с.

5. Батанов О. В. Муніципальна влада в Україні: проблеми теорії та практики. Монографія. – К.: ТОВ «Видавництво „Юридична думка”», 2010. – 656 с. – тв.
6. Любченко П.М. Муніципальне право України. Навч. посіб. - Харків: Видавництво "ФІНН", 2012. - 496 с.
7. В.А. Овчаренко. Місцеве самоврядування в Україні: історичні витоки, становлення та перспективи: монографія/Київ.:Логос, 2014. – 911с.
8. Сербан Ф. І. Федералізація чи децентралізація. Виклики часу / Ф.І. Сербан // Юридична наука. – 2015. - №1. - С. 7-14.
9. Державне будівництво та місцеве самоврядування: зб. наук. пр. / редкол.: С. Г. Серьогіна та ін. – Харків : Право, 2018. – Вип. 35. – 314 с.
10. Децентралізація публічної влади в Україні: здобутки, проблеми та перспективи [Текст]: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції за міжнародною участю (15 березня 2019 р., м. Львів) / за наук. ред. проф. П. Гураля, проф. О. Сушинського. — Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2019. — 148 с.

Нормативно-правові акти до теми:

1. Декларація про державний суверенітет України, прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 року.
2. Акт проголошення незалежності України прийнятий Верховною Радою України 24 серпня 1991 року.
3. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року.
4. Конституція України. Науково-практичний коментар. Х. ”Право”, 2003, К., Видавничий дім „ІнЮре”, 2003, с.808;
5. Про місцеве самоврядування //Закон України від 21 травня 1997 року №280/97ВР.
6. Про органи самоорганізації населення //Закон України від 11 липня 2001 року №2625-III.
7. Конституція Автономної Республіки Крим //Затверджена Законом України від 23 грудня 1998 року.
8. Про столицю України – місто – герой Київ //Закон України від 15 січня 1999 року №401-XIV.
9. Про статус депутатів місцевих рад// Закон України від 11 липня 2002 року.
10. Про статус депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим// Закон України від 22 грудня 2006 року.

11. Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим// Закон України від 10 лютого 1998 року .
12. Про місцеві вибори //Закон України від 14 липня 2015 року № 595-VIII.
13. Про всеукраїнські та місцеві референдуми //Закон України від 3 липня 1991 року №1286-XII.
14. Про співробітництво територіальних громад//Закон України від 17 червня 2014 року № 1508-VII.
15. Про добровільне об'єднання територіальних громад//Закон України від 5 лютого 2015 року № 157-VIII.
16. Про військово-цивільні адміністрації.//Закон України від 3 лютого 2015 року № 141-VIII.
17. Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей//Закон України від 16 вересня 2014 року № 1680-VII.
18. Європейська хартія місцевого самоврядування //Ратифікована Законом України від 15 липня 1997 року №452/97-ВР
19. Концепція Адміністративної реформи в Україні //Затверджено Указом Президента України від 22 липня 2001 року №810/98.
20. Про концепцію державної регіональної політики //Указ Президента України від 25 травня 2001 року №341/2001
21. Про державну підтримку розвитку місцевого самоврядування в Україні // Указ Президента України від 30 серпня 2001 року №749/2001.
22. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Проблеми, які потребують розв'язання. Схвалено розпорядженням Кабінетом Міністрів України №333-Р від 01 квітня 2014 року.

ТЕМА III: ПОРЯДОК ФОРМУВАННЯ І ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ОРГАНІВ ТА ПОСАДОВИХ ОСІБ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Питання для обговорення:

1. Вибори посадових осіб місцевого самоврядування (законодавство про місцеві вибори).
2. Порядок формування місцевих рад (законодавство про місцеві вибори).

3. Організація діяльності місцевих рад. Сесія ради.
4. Порядок формування обласної й районної рад.
5. Формування виконавчих органів місцевого самоврядування.

Після вивчення теми студенти повинні знати (вміти):

- назвати та пояснити принципи організації виборів;
- охарактеризувати виборчий процес посадових осіб місцевого самоврядування;
- пояснити порядок формування місцевих рад;
- описати порядок формування районної та обласної рад;
- проаналізувати процес формування виконавчих органів місцевого самоврядування.

Практичні завдання:

1. Строк повноважень сільської, селищної, міської, районної, обласної ради, депутати якої обрані на чергових виборах, становить:
 - а) три роки;
 - б) чотири роки;
 - в) п'ять років;
 - г) шість років.
2. Строк повноважень сільського, селищного, міського голови, обраного на чергових виборах, становить:
 - а) чотири роки;
 - б) п'ять років;
 - в) шість років;
 - г) сім років.
3. Чергові вибори сільських, селищних, міських, районних, обласних рад, сільських, селищних, міських голів відбуваються в останню неділю:
 - а) листопада п'ятого року повноважень відповідної ради чи відповідного голови, обраних на чергових виборах;
 - б) вересня четвертого року повноважень відповідної ради чи відповідного голови, обраних на чергових виборах;
 - в) жовтня п'ятого року повноважень відповідної ради чи відповідного голови, обраних на чергових виборах;

- г) березня четвертого року повноважень відповідної ради чи відповідного голови, обраних на чергових виборах.
4. Чергові місцеві вибори призначаються не пізніше ніж за:
- а) тридцять днів до дня виборів;
 - б) шістдесят днів до дня виборів;
 - в) дев'яносто днів до дня виборів;
 - г) сто двадцять днів до дня виборів.
5. Складіть план дій (виділивши відповідні етапи, напрямки), які на Вашу думку необхідно здійснити при підготовці та проведенні місцевих виборів, щоб у підсумку здобути перемогу на них.

Література до теми:

1. В.Ф. Погорілко, О.Ф. Фрицький Муніципальне право України//Підручник, стереотипне видання. К.: Юрінком Інтер, 2001 рік;
2. В.В. Кравченко, М.В. Пітцик. Муніципальне право України// Навчальний посібник, Київ, Атіка, 2003 рік.
3. О.В. Батанов. Муніципальне право України//Підручник. Відповідальний редактор М.О. Баймуратов – Х.: «Одіссей», 2008. – 528с. серія: «Інноваційні освітні технології у муніципальному праві»;
4. Погорілко В. Ф., Баймуратов М. О., Бальций Ю. Ю. та ін. Муніципальне право України: Підручник. \За ред. Баймуратова М. О. – 2-ге вид. доп. – К.: Правова єдність, 2009. – 716 с.
5. Батанов О. В. Муніципальна влада в Україні: проблеми теорії та практики. Монографія. – К.: ТОВ «Видавництво „Юридична думка”», 2010. – 656 с.
6. Любченко П.М. Муніципальне право України. Навч. посіб. - Харків: Видавництво "ФІНН", 2012. - 496 с.
7. В.А.Овчаренко. Місцеве самоврядування в Україні: історичні витоки, становлення та перспективи: монографія/Київ.: Логос, 2014. – 911с.
8. Державне будівництво та місцеве самоврядування: зб. наук. пр. / редкол.: С. Г. Серьогіна та ін. – Х. : Право, 2015. – Вип. 30. – 188 с.
9. Становлення та розвиток місцевого самоврядування в Україні: збірник тез VII Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 7 грудня 2018 року). – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2018. – 167 с.

10. Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості: Тези доповідей Третьої щорічної всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 06 грудня 2019 р.). – К.: ТОВ «ВІ ЕН ЕЙ ПРЕС», 2019 - 228 с.

Нормативно-правові акти до теми:

1. Декларація про державний суверенітет України, прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 року.
2. Акт проголошення незалежності України прийнятий Верховною Радою України 24 серпня 1991 року.
3. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року.
4. Конституція України. Науково-практичний коментар. Х. "Право", 2003, К., Видавничий дім „ІнЮре”, 2003, с.808;
5. Про місцеве самоврядування //Закон України від 21 травня 1997 року №280/97ВР.
6. Про органи самоорганізації населення //Закон України від 11 липня 2001 року №2625-III.
7. Конституція Автономної Республіки Крим //Затверджена Законом України від 23 грудня 1998 року.
8. Про столицю України – місто – герой Київ //Закон України від 15 січня 1999 року №401-XIV.
9. Про статус депутатів місцевих рад// Закон України від 11 липня 2002 року.
10. Про статус депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим// Закон України від 22 грудня 2006 року.
11. Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим// Закон України від 10 лютого 1998 року .
12. Про місцеві вибори //Закон України від 14 липня 2015 року № 595-VIII.
13. Про співробітництво територіальних громад//Закон України від 17 червня 2014 року № 1508-VII.
14. Про добровільне об'єднання територіальних громад//Закон України від 5 лютого 2015 року № 157-VIII.
15. Про військово-цивільні адміністрації.//Закон України від 3 лютого 2015 року № 141-VIII.
16. Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей//Закон України від 16 вересня 2014 року № 1680-VII.

17. Європейська хартія місцевого самоврядування //Ратифікована Законом України від 15 липня 1997 року №452/97-ВР
18. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Проблеми, які потребують розв'язання. Схвалено розпорядженням Кабінетом Міністрів України №333-Р від 01 квітня 2014 року.

ТЕМА IV: ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІВ ТА ПОСАДОВИХ ОСІБ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Питання для обговорення:

1. Компетенція сільських, селищних, міських рад.
2. Компетенція органів місцевого самоврядування (постійні комісії ради, тимчасові контрольні комісії ради, виконавчі органи рад).
3. Повноваження сільського, селищного, міського голови.
4. Компетенція посадових осіб місцевого самоврядування (депутат ради, секретар сільської, селищної, міської ради, староста).
5. Власні та делеговані повноваження органів місцевого самоврядування.
6. Повноваження районних та обласних рад.
7. Повноваження голови районної, обласної, районної у місті ради.
8. Повноваження голів міст Києва і Севастополя.

Після вивчення теми студенти повинні знати (вміти):

- охарактеризувати компетенцію органів та посадових осіб місцевого самоврядування;
- визначити компетенцію сільських, селищних, міських рад;
- пояснити власні та делеговані повноваження органів місцевого самоврядування;
- з'ясувати повноваження районних та обласних рад;
- показати особливості делегування повноважень місцевим державним адміністраціям.

Практичні завдання:

1. Одноосібним представником територіальних громад виступає:
 - а) сільський, селищний та міський голова;
 - б) голова територіальної громади;
 - в) голова місцевої державної адміністрації;
 - г) голова держави.

2. Повноваження місцевого самоврядування делегуються:

- а) члену територіальної громади;
- б) секретарю сільської, селищної, міської ради;
- в) старості;
- г) правильна відповідь відсутня.

3. Проаналізуйте, чи ефективно реалізуються повноваження органів та посадових осіб місцевого самоврядування за місцем Вашого проживання. Виокреміть певні досягнення, а також запропонуйте способи усунення можливих недоліків в їх роботі.

Література до теми:

1. О.В.Батанов. Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні, монографія, Київ, 2001 рік
2. О.В.Батанов. Муніципальне право України//Підручник. Відповідальний редактор М.О. Баймуратов – Х.: «Одіссей», 2008. – 528с. серія: «Інноваційні освітні технології у муніципальному праві»;
3. Погорілко В. Ф. , Баймуратов М. О., Бальций Ю. Ю. та ін. Муніципальне право України: Підручник. \За ред. Баймуратова М. О. – 2-ге вид. доп. – К.: Правова єдність, 2009. – 716 с.
4. Батанов О. В. Муніципальна влада в Україні: проблеми теорії та практики. Монографія. – К.: ТОВ «Видавництво „Юридична думка”», 2010. – 656 с.
5. Любченко П.М. Муніципальне право України. Навч. посіб. - Харків: Видавництво "ФІНН", 2012. - 496 с.
6. В.А.Овчаренко. Місцеве самоврядування в Україні: історичні витоки, становлення та перспективи: монографія/Київ.:Логос, 2014. – 911с.
7. Баймуратов М. Децентралізація та компетенція місцевого самоврядування в Україні / М. Баймуратов // Віче. – 2015. – № 12. – С 14–17.

8. Лелеченко А. П., Васильєва О. І., Куйбіда В. С., Ткачук А. Ф. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації повноважень: навч. посіб. / [А. П. Лелеченко, О. І. Васильєва, В. С. Куйбіда, А. Ф. Ткачук] – К. : – 2017. – 110 с.
9. Місцеве самоврядування в Україні, 2018, USAID, Асоціація міст України / URL: https://www.auc.org.ua/sites/default/files/library/stan2018print_0.pdf
10. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу. Аналітична доповідь. Авт.: Жаліло Я.А., Шевченко О.В., Романова В.В. та ін. Національний інститут стратегічних досліджень. – К.: 2019. – 115 с.

Нормативно-правові акти до теми:

1. Декларація про державний суверенітет України, прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 року.
2. Акт проголошення незалежності України прийнятий Верховною Радою України 24 серпня 1991 року.
3. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року.
4. Конституція України. Науково-практичний коментар. Х. ”Право”, 2003,К., Видавничий дім „ІнЮре”,2003,с.808;
5. Про місцеве самоврядування //Закон України від 21 травня 1997 року №280/97ВР.
6. Про органи самоорганізації населення //Закон України від 11 липня 2001 року №2625-III.
7. Конституція Автономної Республіки Крим //Затверджена Законом України від 23 грудня 1998 року.
8. Про столицю України – місто – герой Київ //Закон України від 15 січня 1999 року №401-XIV.
9. Про статус депутатів місцевих рад// Закон України від 11 липня 2002 року.
10. Про статус депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим// Закон України від 22грудня 2006 року.
11. Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим// Закон України від 10 лютого 1998 року .
12. Про місцеві вибори //Закон України від 14 липня 2015 року № 595-VIII.
13. Про співробітництво територіальних громад//Закон України від 17 червня 2014 року № 1508-VII.

14. Про добровільне об'єднання територіальних громад//Закон України від 5 лютого 2015 року № 157-VIII.
15. Про військово-цивільні адміністрації.//Закон України від 3 лютого 2015 року № 141-VIII.
16. Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей//Закон України від 16 вересня 2014 року № 1680-VII.
17. Європейська хартія місцевого самоврядування //Ратифікована Законом України від 15 липня 1997 року №452/97-ВР
18. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Проблеми, які потребують розв'язання. Схвалено розпорядженням Кабінетом Міністрів України №333-Р від 01 квітня 2014 року.

ТЕМА V: МАТЕРІАЛЬНА І ФІНАНСОВА ОСНОВА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Питання для обговорення:

1. Поняття та загальна характеристика матеріально-фінансової основи місцевого самоврядування в Україні.
2. Комунальна власність як основний елемент матеріальної основи місцевого самоврядування.
3. Фінансове забезпечення розвитку територіальної громади.
4. Місцевий бюджет як основний елемент фінансової основи місцевого самоврядування.
5. Функціонування органів місцевого самоврядування в умовах фінансової децентралізації.

Після вивчення теми студенти повинні знати (вміти):

- охарактеризувати поняття «матеріально-фінансова основа місцевого самоврядування»;
- яка комунальна власність може бути матеріальною основою місцевого самоврядування;
- описати особливості фінансового забезпечення розвитку територіальної громади;
- особливості формування та виконання бюджету об'єднаних територіальних громад;

– проаналізувати особливості діяльності органів місцевого самоврядування в умовах фінансової децентралізації.

Практичні завдання:

1. Ознайомтесь із європейським досвідом (держав-членів Європейського Союзу) формування матеріально-фінансової основи місцевого самоврядування.
Які інструменти для формування матеріально-фінансової основи місцевого самоврядування в Україні, ми можемо використати? Які інструменти для формування матеріально-фінансової основи місцевого самоврядування, що використовуються в Україні, могли б бути корисними для країн Європейського Союзу?
2. Складіть схему, відобразивши елементи матеріально-фінансової основи місцевого самоврядування.

Література до теми:

1. А.М. Колодій, А.Ю. Олійник Державне будівництво і місцеве самоврядування, навчальний посібник, Київ, Юрінком Інтер 2001 рік.
2. Територіальна організація влади в Україні (статус і повноваження місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування) //Довідник За загальною редакцією А.П. Зайця, Київ, Видавничий Дім “Ін Юре”, 2002 рік.
3. В.В. Кравченко, М.В. Пітцик. Муніципальне право України// Навчальний посібник, Київ, Атіка, 2003 рік.
4. О.В. Батанов. Муніципальне право України//Підручник. Відповідальний редактор М.О. Баймуратов – Х.: „Одіссей”, 2008. – 528с. серія: „Інноваційні освітні технології у муніципальному праві”;
5. Камінська Н. В. Місцеве самоврядування: теоретико-історичний і порівняльно-правовий аналіз : навч. посіб. / Н. В. Камінська ; Київ. ун-т туризму, економіки і права. – К. : КНТ, 2010. – 229 с.
6. Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні : підручник / І. І. Бодрова, С. В. Болдирев, В. О. Величко та ін. ; за ред. С. Г. Серьогіної. — 2-ге вид. переробл. та доповн. — Х. : Право, 2011. — 360 с.
7. Кашецька О. С. Місцевий бюджет як основа місцевого самоврядування / О. С. Кашецька, С. С. Поліщук // Наукові дослідження молоді : IV звітна наук.-практ. конф. студ., асп. та викл. :

- зб. тез / [Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини "Україна" ; редкол.: О. Г. Мурашин, М. В. Мальчик, А. А. Попов та ін.]. – К. ; Дубно, 2012. – С. 116–119.
8. Дубровін С. Реформа місцевого самоврядування - невід'ємна складова модернізації України / С. Дубровін // Віче. – 2013. – № 17. – С. 54.
 9. Місцеве самоврядування в Україні: сучасний стан та основні напрями модернізації : наук. доп. / [редкол. : Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, В. В. Толкованов та ін.] ; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Ю. В. Ковбасюка. – К. : НАДУ, 2014. –128 с.
 10. Становлення та розвитку місцевого самоврядування в Україні: збірник тез VII Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 7 грудня 2018 року). – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2018. – 167 с.

Нормативно-правові акти до теми:

1. Декларація про державний суверенітет України, прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 року.
2. Акт проголошення незалежності України прийнятий Верховною Радою України 24 серпня 1991 року.
3. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року.
4. Конституція України. Науково-практичний коментар. Х. "Право", 2003, К., Видавничий дім „ІнЮре”, 2003, с.808;
5. Про місцеве самоврядування //Закон України від 21 травня 1997 року №280/97ВР.
6. Про органи самоорганізації населення //Закон України від 11 липня 2001 року №2625-III.
7. Конституція Автономної Республіки Крим //Затверджена Законом України від 23 грудня 1998 року.
8. Про столицю України – місто – герой Київ //Закон України від 15 січня 1999 року №401-XIV.
9. Про статус депутатів місцевих рад// Закон України від 11 липня 2002 року.
10. Про статус депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим// Закон України від 22 грудня 2006 року.
11. Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим// Закон України від 10 лютого 1998 року .
12. Про місцеві вибори //Закон України від 14 липня 2015 року № 595-VIII.

13. Про співробітництво територіальних громад//Закон України від 17 червня 2014 року № 1508-VII.
14. Про добровільне об'єднання територіальних громад//Закон України від 5 лютого 2015 року № 157-VIII.
15. Про військово-цивільні адміністрації.//Закон України від 3 лютого 2015 року № 141-VIII.
16. Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей//Закон України від 16 вересня 2014 року № 1680-VII.
17. Європейська хартія місцевого самоврядування //Ратифікована Законом України від 15 липня 1997 року №452/97-ВР
18. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Проблеми, які потребують розв'язання. Схвалено розпорядженням Кабінетом Міністрів України №333-Р від 01 квітня 2014 року.

ТЕМА VI: ГАРАНТІЇ УЧАСТІ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ У ЗДІЙСНЕННІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

Питання для обговорення:

1. Поняття та система гарантій місцевого самоврядування.
2. Відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування.
3. Дострокове припинення повноважень ради (сільського, селищного, міського голови; старости; органів самоорганізації населення).
4. Етичні норми посадової особи місцевого самоврядування.

Після вивчення теми студенти повинні знати (вміти):

- визначити поняття «гарантії місцевого самоврядування»;
- охарактеризувати види відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування;
- охарактеризувати етичні норми (етичний кодекс) посадової особи місцевого самоврядування.

Практичні завдання:

1. Правові гарантії захисту прав і законних інтересів місцевого самоврядування поділяються на:
 - а) конституційні та судові;
 - б) загальні та конституційні;
 - в) конституційні та адміністративні;
 - г) спеціальні та судові.

2. Вирішення питання законності актів органів місцевого самоврядування належить до компетенції:
 - а) судів загальної юрисдикції;
 - б) Конституційного Суду України;
 - в) Президента України;
 - г) Верховної Ради України.

3. Яким видам юридичної відповідальності можуть підлягати органи місцевого самоврядування та їх посадові особи? Наведіть приклади, назвавши відповідний нормативно-правовий та норму.

Література до теми:

1. Орзих М. Ф., Баймуратов М. А. Международные стандарты местного самоуправления. О., 1996;
2. Баймуратов М. А. Восприятие Украиной международных стандартов местного самоуправления. В кн.: Идеология державотворення в Україні: Історія і сучасність. К 1997.
3. О.В. Батанов. Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні, монографія, Київ, 2001 рік
4. Територіальна організація влади в Україні (статус і повноваження місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування) //Довідник За загальною редакцією А.П.Зайця, Київ, Видавничий Дім “Ін Юре”, 2002 рік.
5. В.В. Кравченко, М.В. Пітцик. Муніципальне право України// Навчальний посібник, Київ, Атіка, 2003 рік.
6. О.В. Батанов. Муніципальне право України//Підручник. Відповідальний редактор М.О. Баймуратов – Х.: „Одіссей”, 2008. – 528с. серія: „Інноваційні освітні технології у муніципальному праві”;

7. Погорілко В. Ф. , Баймуратов М. О., Бальций Ю. Ю. та ін. Муніципальне право України: Підручник. \За ред. Баймуратова М. О. – 2-ге вид. доп. – К.: Правова єдність, 2009. – 716 с.
8. Козирев П. Місцеве самоврядування - найбільший здобуток незалежності України / П. Козирев // Віче. – 2011. – № 23. – С. 11.
9. Децентралізація публічної влади в Україні: здобутки, проблеми та перспективи [Текст]: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції за міжнародною участю (15 березня 2019 р., м. Львів) / за наук. ред. проф. П. Гураля, проф. О. Сушинського. — Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2019. — 148 с.

Нормативно-правові акти до теми:

1. Декларація про державний суверенітет України, прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 року.
2. Акт проголошення незалежності України прийнятий Верховною Радою України 24 серпня 1991 року.
3. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року.
4. Конституція України. Науково-практичний коментар. Х. ”Право”, 2003,К., Видавничий дім „ІнЮре”,2003,с.808;
5. Європейська хартія місцевого самоврядування //Ратифікована Законом України від 15 липня 1997 року №452/97-ВР.
6. Бюджетний кодекс України //Закон України від 08 липня 2010 року №2456-VI.
7. Податковий кодекс України//Закон України 2 грудня 2010 року№ 2755-VI.
8. Цивільний кодекс України//Закон України від 16 січня 2003 № 435-IV;
9. Господарський кодекс України//Закон України від 16 січня 2003 року №436-IV;
10. Земельний кодекс України//Закон України від від 25.10.2001 № 2768-III.
11. Про місцеві державні адміністрації //Закон України від 9 квітня 1999 року №586-XIV
12. Про місцеве самоврядування //Закон України від 21 травня 1997 року №280/97ВР
13. Про органи самоорганізації населення //Закон України від 11 липня 2001 року №2625-III
14. Конституція Автономної Республіки Крим //Затверджена Законом України від 23 грудня 1998 року.

15. Про столицю України – місто-герой Київ //Закон України від 15 січня 1999 року №401-XIV.
16. Про місцеві вибори //Закон України від 14 липня 2015 року № 595-VIII.
17. Про статус депутатів місцевих рад депутатів //Закон України від 11 липня 2002 року №93-IV.

Рекомендована література до курсу:

1. Біленчук П. Д. Місцеве самоврядування в Україні (муніципальне право): навч. посіб. для вищ. навч. закл. / П. Д. Біленчук, В. В. Кравченко, М. В. Підмогильний ; Європ. ун-т упр., безпеки та інформ.-правових технологій. Т-во науковців по сприянню муніципальній реформі. Юрблагодійконсалтинг. – К. : Атіка, 2000. – 303 с.
2. Муніципальне право України : підручник / за ред. В. Ф.Погорілка, О. Ф. Фрицького. — К. : Юрінком Інтер, 2001. – 352с.
3. Литвиненко І. Історичні традиції становлення і розвитку місцевого самоврядування в Україні / І. Л. Литвиненко // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. - 2002. - № 1. - С. 43-49. - Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Unzap_2002_1_10.pdf
4. Журавський В. С. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. С. Журавський, В. О. Серьогін, О. Н. Ярмиш. – К. : Ін Юре, 2004. – 672 с.
5. Іванова Т. В. Організація місцевого самоврядування в Україні : навч. посіб. / Т. В. Іванова ; М-во освіти і науки України. – К. : Професіонал, 2005. – 111 с.
6. Прієшкіна О. В. Місцеве самоврядування в Україні: правове регулювання безпосередньої демократії : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О. В. Прієшкіна. – К. : Кондор, 2008. – 332 с. – (Юридична книга).
7. Сухорукова А. Шляхи вдосконалення взаємодії органів місцевого самоврядування та місцевих державних організацій / А. Сухорукова // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – 2008. – Вип. 14. – С.341–346.
8. Пухтинський М. Реформа місцевого самоврядування - це концепція плюс політична воля / М. Пухтинський // Віче. – 2008. – №13-14. – С.36

9. Бережницький Я. В. Правові проблеми служби в органах місцевого самоврядування / Я. В. Бережницький // Науковий вісник Академії муніципального управління. - 2009. - Вип. 2. - С. 45-49.
10. Реформування місцевого самоврядування в Україні: механізми забезпечення : монографія / Нац. Академія держ. управління при Президентіві України, Ін-т проблем держ. управління та місцевого самоврядування, ЛРГО "Агенство муніципального розвитку". - Полтава : АСМІ, 2009. - 72 с.
11. Тужик В. Місцеве самоврядування в Україні: теоретико-правові аспекти/В.Тужик//Теорія і практика інтелектуальної власності. - 2009. - №5. - С.66-71.
12. Лисенко О. Трансформація правового статусу органів місцевого самоврядування відповідно до європейських стандартів / О. Лисенко // Право України. - 2009. - №4. - С.132-139.
13. Камінська Н. В. Місцеве самоврядування: теоретико-історичний і порівняльно-правовий аналіз : навч. посіб. / Н. В. Камінська ; Київ. ун-т туризму, економіки і права. - К. : КНТ, 2010. - 229 с.
14. Байрак С. О. Місцеве самоврядування як інститут демократичної держави / С. О. Байрак // Науковий вісник Волинського національного університету імені Л. Українки. Серія : Міжнародні відносини. - 2010. - № 26. - С. 83-87
15. Бальцій Ю. Проблемні питання визначення системи місцевого самоврядування / Ю. Бальцій // Юридичний вісник. — 2010. — № 3.С. 23.
16. Носова В. М. Проблема становлення і розвитку муніципального процесу в Україні / В. М. Носова // Держава і право : збірник наукових праць / Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України. - К., 2010. - Вип. 48 : Юридичні і політичні науки. - С. 204-211.
17. Перебийніс К. В. Адміністративна реформа - шлях до вдосконалення державного управління та місцевого самоврядування / К. В. Перебийніс // Полтавський регіон: на пульсі держави. - 2010. - № 2. - С. 8-12
18. Скрипнюк О. Теоретичні засади реформування системи місцевого самоврядування в Україні на сучасному етапі / О. Скрипник // Юридична Україна. — 2010. — № 1. — С.10-15
19. Кириченко Ю. Система місцевого самоврядування України: теоретичне визначення поняття та основних елементів / Ю. Кириченко // Наше право. — 2010. — № 2 ч. 2. — с. 33

20. Хуснутдінов О. Місцеве самоврядування : історія та сучасність / О. Хуснутдінов // Зовнішні справи. – 2010. – № 3-4. – С. 12–15. – № 5-6. – С. 32-36
21. Загальні засади місцевого самоврядування в Україні. Навч. посіб. /За заг. ред. В.М. Вакуленка, М.К. Орлатого. – К.: Вид-во НАДУ, 2010. – 211 с.
22. Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні : підручник / І. І. Бодрова, С. В. Болдирев, В. О. Величко та ін. ; за ред. С. Г. Серьогіної. — 2-ге вид. переробл. та доповн. — Х. : Право, 2011. — 360 с.
23. Козирев П. Місцеве самоврядування - найбільший здобуток незалежності України / П. Козирев // Віче. – 2011. – № 23. – С. 11.
24. Бориславська О. Місцеве самоврядування як форма децентралізації та гарантія демократичного та політичного режиму / О. Бориславська // Вісник Львівського університету. – 2011. – Випуск 52. – С. 26–27.
25. Бондарук Т. Місцеве самоврядування і місцеві фінанси в умовах адміністративного реформування / Т. Бондарук // Актуальні проблеми економіки. — 2011. — № 5. — С. 164
26. Руснак Б. А. Місцеве самоврядування в Україні: теорія і практика: посібник для депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів / Б. А. Руснак. – Одеса, 2011. – 536 с.
27. Гончаренко І.В. Розвиток місцевого самоврядування як передумова організації активної територіально громади/І.В.Гончаренко// ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ НУК. – 2011. –№ 6. – С.126.
28. Кашецька О. С. Місцевий бюджет як основа місцевого самоврядування / О. С. Кашецька, С. С. Поліщук // Наукові дослідження молоді : IV звітна наук.-практ. конф. студ., асп. та викл. : зб. тез / [Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини "Україна" ; редкол.: О. Г. Мурашин, М. В. Мальчик, А. А. Попов та ін.]. – К. ; Дубно, 2012. – С. 116–119.
29. Коломоєць Т. Органи місцевого самоврядування як особливий різновид колективних суб'єктів адміністративного права / Т. Коломоєць, П. Лютіков // Право України. – 2012. – № 6. – С. 209–218.
30. Козлова Л. В. Місцеве самоврядування як фактор соціально-економічного розвитку регіону / Л. В. Козлова // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 8. – С. 231–237.

31. Голосніченко І. П. Розвиток місцевого самоврядування та його роль в управлінні комунальною власністю / І. П. Голосніченко, Д.І. Голосніченко, Р. О. Денчук // Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". Політологія. Соціологія. Право / НТУУ "КПІ", Ф-т соціології і права. – К., 2012. – №1 (13). – С. 128–134.
32. Ворона П. Місцеве самоврядування України в контексті розвитку представницької влади : монографія / П. Ворона ; Вищий навч. закл. Укоопспілки "Полтав. ун-т економіки і торгівлі". – Полтава : ПУЕТ, 2012. – 342 с.
33. Дубровін С. Реформа місцевого самоврядування - невід'ємна складова модернізації України / С. Дубровін // Віче. – 2013. – № 17. – С. 54.
34. Ворона П. В. Теоретико-методологічні засади організації місцевого самоврядування в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня дра наук з держ. упр.: спец. 25.00.04 "Місцеве самоврядування" / Петро Васильович Ворона; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2013. – 36 с.
35. Корнієнко М. Місцеве самоврядування: системний аналіз / М. Корнієнко // Право України. – 2013. – № 3-4. – С. 348–355.
36. Євтушенко О. Н. Місцеве самоврядування в Україні: теорія та практика становлення : [навчальний посібник] / О. Н. Євтушенко, Т. В. Лушагіна. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2013. – 316 с.
37. Місцеве самоврядування в Україні: сучасний стан та основні напрями модернізації : наук. доп. / [редкол. : Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, В. В. Толкованов та ін.] ; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Ю. В. Ковбасюка. – К. : НАДУ, 2014. –128 с.
38. Малієнко О. Місцеве самоврядування: від слів до реформ / О. Малієнко // Віче. – 2014. – № 11. – С. 26–27.
39. Репін І. І. Перспективи розвитку системи надання адміністративних послуг органами місцевого самоврядування / І. І. Репін, І. В. Молчанова, Я. В. Храпунова // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наукових праць. - 2014/2. - № 11.. - С. 221-226
40. Камінська Н. В., Бойко Г. В. Еволюція місцевого та регіонального самоврядування в умовах розвитку європейської демократії // Архіви України. – 2014. – №4-5(292-203). – С.73-83.
41. Сидорчук М. Децентралізація влади: чого очікувати вищій освіті?/ М. Сидорчук // Освіта. – 2014.- №24/25. - С. 6-7.

42. Вишневський С. Ф. Деякі проблеми теорії функцій органів самоорганізації населення / С. Ф. Вишневський // Держава і право : зб. наук. праць / Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України. – К., 2014. – Вип. 65 : Юридичні і політичні науки. – С. 92–100.
43. Кубай Тарас Євгенович. Актуальні проблеми становлення системи місцевого самоврядування в Україні/Т.С.Кубай//Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. – 2014. – №2. – С.7
44. Борденюк В. І. Деякі аспекти співвідношення місцевого самоврядування держави і громадського суспільства в Україні // Право України. – 2014. – № 12. – С. 9.
45. Андрієвський Т. Децентралізація – запорука процвітання / Т. Андрієвський // Вісник міністерства доходів і зборів України. – 2014. № 36.
46. Матвієнко А. С. Правове регулювання реформування територіальної влади в Україні на сучасному етапі / А. С. Матвієнко // Держава і право: зб. наук. праць / Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України. – К., 2014. – Вип. 65 : Юридичні і політичні науки. – С. 314–321.
47. Покатаєв П.С. Організаційно-економічні аспекти сучасного стану місцевого самоврядування в Україні / П.С. Покатаєв, Ю.П. Козаченко // Інвестиції: практика і досвід. – 2014.- №11. – С. 116-120.
48. Селіванов А. Децентралізація державного управління має за мету інтереси народу / А. Селіванов // Голос України. – 2014. – 17 черв.- С.6
49. Сербан Ф. І. Федералізація чи децентралізація. Виклики часу / Ф.І. Сербан // Юридична наука. – 2015. - №1. - С. 7-14.
50. Державне будівництво та місцеве самоврядування: зб. наук. пр. / редкол.: С. Г. Серьогіна та ін. – Х. : Право, 2015. – Вип. 30. – 188 с.
51. Баймуратов М. Децентралізація та компетенція місцевого самоврядування в Україні / М. Баймуратов // Віче. – 2015. – № 12. – С 14–17.
52. Батанов О. Розвиток конституційного законодавства про статус територіальних громад в Україні: доктринальні та прикладні аспекти / О. Батанов // Віче. – 2015. – № 12. – С. 18–22.
53. Хорт І. Методологічні проблеми дослідження функцій місцевого самоврядування / І. Хорт // Віче. – 2015. – № 12. – С. 27

54. Тимовєєв С. П. Перспективні напрями використання закордонного досвіду розбудови місцевого самоврядування в Україні / С. П. Тимовєєв // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – №7. – С.120-123.
55. Бородін Є. І., Тарасенко Т. М. Розвиток системи місцевого самоврядування в Україні // Аспекти публічного управління. – 2015. №4. – С. 55-61.
56. Власюк О.С. Шляхом децентралізації: виклики, ризики та пріоритети реформування регіонального розвитку в Україні / О.С. Власюк // Регіональна економіка. - 2015. - №1. - С. 5-18.
57. Серьогін С.М. Теоретичні засади та основні напрями реформування місцевого самоврядування й децентралізації влади в Україні / С.М. Серьогін, Н.Т. Гончарук // Аспекти публічного управління. - 2015. - №4. - С. 111-120.
58. Кресіна І. Перспективи децентралізації влади у контексті регіональної політики України. Чи йдемо в Європу?/ І. Кресіна, О. Стойко // Публічне право. - 2015. - №2. - С. 12-17.
59. Кулинич П. Право сільської громади на землю в контексті адміністративно-територіальної реформи / П. Кулинич // Віче. – 2015. – № 14. – С. 11–15.
60. Лелеченко А. П., Васильєва О. І., Куйбіда В. С., Ткачук А. Ф. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації повноважень: навч. посіб. / [А. П. Лелеченко, О. І. Васильєва, В. С. Куйбіда, А. Ф. Ткачук] – К. : – 2017. – 110 с.
61. Місцеве самоврядування в Україні, 2018, USAID, Асоціація міст України / URL: https://www.auc.org.ua/sites/default/files/library/stan2018sprint_0.pdf
62. Державне будівництво та місцеве самоврядування: зб. наук. пр. / редкол.: С. Г. Серьогіна та ін. – Харків : Право, 2018. – Вип. 35. – 314 с.
63. Становлення та розвиток місцевого самоврядування в Україні: збірник тез VII Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 7 грудня 2018 року). – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2018. – 167 с.
64. Я.А. Сарнецька Місцеве самоврядування: еволюція сутності та статусу. Економіка та держава №8, 2019 / URL: http://www.economy.in.ua/pdf/8_2019/18.pdf
65. Децентралізація публічної влади в Україні: здобутки, проблеми та перспективи [Текст]: матеріали всеукраїнської науково-практичної

конференції за міжнародною участю (15 березня 2019 р., м. Львів) / за наук. ред. проф. П. Гураля, проф. О. Сушинського. — Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2019. — 148 с.

66. Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості: Тези доповідей Третьої щорічної всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 06 грудня 2019 р.). – К.: ТОВ «ВІ ЕН ЕЙ ПРЕС», 2019 - 228 с.

67. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу. Аналітична доповідь. Авт.: Жаліло Я.А., Шевченко О.В., Романова В.В. та ін. Національний інститут стратегічних досліджень. – К.: 2019. – 115 с.

Основні нормативно-правові акти до курсу:

1. Конституція України / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Закон України Про місцеве самоврядування в Україні / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>
3. Про державну службу //Закон України від 16 грудня 1993 року №3723-ХІІ.
4. Про службу в органах місцевого самоврядування //Закон України від 7 червня 2001 року №2493-ІІІ.
5. Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації// Закон України від 23 вересня 1997 року №539/97-ВР.
6. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону// Закон України від 22 червня 2000 року N 1835-ІІІ.
7. Про прокуратуру// Закон України від 5 листопада 1991 року.
8. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини//Закон України від 23 грудня 1997 року №776/97-ВР.
9. Про військовий обов'язок і військову службу// Закон України від 25 березня 1992 року №2232-ХІІ.
10. Про правовий режим надзвичайного стану//Закон України від 16 березня 2000 року №1550-ІІІ.
11. Про правовий режим воєнного стану //Закон України від 6 квітня 2000 року №1647-ІІІ.
12. Про приватизацію державного майна// Закон України від 4 березня 1992 року №2163-ХІІ.

13. Про приватизацію державного житлового фонду// Закон України від 19 червня 1992 року №2482-ХІІ.
14. Про передачу об'єктів права державної та комунальної власності// Закон України від 3 березня 1998 року №147-ВР.
15. Про добровільне об'єднання територіальних громад//Закон України від 5 лютого 2015 року № 157-VIII.
16. Про військово-цивільні адміністрації.//Закон України від 3 лютого 2015 року № 141-VIII.
17. Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей//Закон України від 16 вересня 2014 року № 1680-VII.
18. Бюджетний кодекс України //Закон України від 08 липня 2010 року №2456-VI.
19. Цивільний кодекс України//Закон України від 16 січня 2003 № 435-IV;
20. Господарський кодекс України//Закон України від 16 січня 2003 року №436-IV;
21. Земельний кодекс України//Закон України від від 25.10.2001 № 2768-III.
22. Податковий кодекс України//Закон України 2 грудня 2010 року № 2755-VI.
23. Закон України Про доступ до публічної інформації / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>
24. Закон України Про звернення громадян / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80>
25. Закон України Про відкритість використання публічних коштів / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183-19>
26. Закон України Про регулювання містобудівної діяльності / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17>
27. Закон України Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15>
28. Закон України Про благоустрій населених пунктів / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-15>

Веб-ресурси до курсу:

1. Децентралізація в Україні: <https://decentralization.gov.ua/>
2. Офіційний веб-сайт Івано-Франківської міської ради: <https://www.mrada.if.ua/>